

UOT 372.881.111.1

Nərmin Qurban qızı İbrahimli
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Naхçıvan Dövlət Universitetinin müəllimi

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ AUTENİTİK DİALOQLARDAN İSTİFADƏNİN LİNQVİSTİK ƏSASLARI

Нармин Гурбан гызы Ибрагимли
докторант по программе доктора философии
преподаватель Нахчыванского Государственного Университета

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АУТЕНТИЧНЫХ ДИАЛОГОВ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Narmin Gurban Ibrahimli
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Lecturer of Nakhchivan State University

LINGUISTIC BASIS OF USING AUTHENTIC DIALOGUES IN TEACHING ENGLISH

Xülasə. Tədqiqat məqaləsi ingilis dilinin tədrisində kommunikativ səriştələri formalaşdıran autentik dialoqlardan istifadənin linqvistik əsaslarından bəhs edir. Autentik dialoqlardan istifadə zamanı leksik ifadələrin, tələffüz bacarıqlarının, qrammatik dil xüsusiyyətləri, dil bacarıqlarının sosial-kultural, diskursiv və praqmatik xüsusiyyətləri tədqiq edilmişdir. Məqalədə müasir istinadlara müraciət edilmiş, orijinal dialoqların istifadəsində qabaqcıl təcrübələr, son təhsil tədqiqatları və müvafiq metodoloji ədəbiyyat nümunələri araşdırılmışdır.

İngilis dilinin tədrisində tələbələr arasında kommunikativ bacarıqlarının formalaşdıran autentik dialoqların istifadəsində linqvistik xüsusiyyətlərin rolu və əhəmiyyətini nümayiş etdirilməsi dəyərləndirilmişdir.

Təqdim olunan müasir yanaşmalar tələbələrdə dil baryerini aradan götürür, qarşılıqlı ünsiyyətdə, sərbəst fikrin ifadə olunmasında və ingilis dilində axıcı nitqin qurulmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məqalə dialoqlar zamanı praqmatikanın rolunu əks etdirməkdə yeni pedaqoji yanaşmaların tədrisi metodikasını əhatə edir.

Açar sözlər: *kommunikasiya, autentik dialoqlar, linqvistika, praqmatika*

Резюме. В научной статье рассматриваются лингвистические основы использования аутентичных диалогов в формировании коммуникативных умений при обучении английскому языку. При использовании аутентичных диалогов изучались социокультурные, дискурсивные и прагматические особенности лексических выражений, навыки произношения, грамматика языка, языковые навыки. Статья обращается к современным источникам, рассматривает передовой опыт использования оригинальных диалогов, последние исследования в области образования и актуальную методическую литературу. Демонстрация роли и значения лингвистических особенностей в использовании аутентичных диалогов, формирующих коммуникативные навыки оценивалась учащихся при обучении английскому языку.

Представленные современные подходы устраняют языковые барьеры у учащихся и имеют большое значение во взаимном общении, свободном самовыражении и владении английским языком. В статье рассматривается методика обучения новым педагогическим подходам к отражению роли прагматики в диалогах.

Ключевые слова: *общение, аутентичные диалоги, лингвистика, прагматика*

Summary. The research article discusses the linguistic basis of the use of authentic dialogues in the development of communicative skills in English language teaching. The study analyzed the lexical expressions, pronunciation skills, grammatical language, socio-cultural, discursive, and pragmatic features of

language skills in using authentic dialogues. The article refers to modern references recent educational research, and relevant methodological literature, and presented best practices in using original dialogues.

The role and benefits of authentic dialogues have been assessed in developing students' communicative skills through the demonstration of language skills in teaching English. The presented modern approaches to overcome the students' language barriers and influence on making mutual communication, free expression, and language fluency in English. The article covers the new teaching pedagogical approaches to reflect the role of pragmatics in dialogues.

Key words: communication, authentic dialogues, linguistics, pragmatics

Multikultural dünyada ingilis dilində səmərəli kommunikasiya qurmaq və *autentik*, yəni *orijinal* dialoqlarda iştirak etmək öyrənənlərin metakognitiv səriştələr qazanmasında və bir çox problemlərin həllində uğurlu nəticələr vermişdir. Bildiyiniz kimi, təhsildə tələbəyönümlü yanaşma tələbə şəxsiyyətinin formalaşmasına və inkişafına yönəlmiş ideyalar, baxışlar, metodik üsullar sistemidir. Bu məqsədlə ali təhsildə tələbələrin öz fikir və ideyalarını sərbəst ifadə etməsi üçün maraqlı dialoqlar qurmaq, ünsiyyətə girmək və müzakirələrdə iştirak etmək bacarıqlarının formalaşdırılması ən vacib gözləntilərdəndir.

Dialoqların orijinal modeli sərbəst fikir ardıcılığının və səmimi söhbətlərin yaradılmasına xidmət edir, iştirakçıların həyat hadisələri haqqında qarşılıqlı anlaşmasını reallıqla əlaqələndirir. Son ədəbiyyat nümunələrində ingilis dilində orijinal söhbətlər və dialoqlar ayrı bir tədqiqat sahəsi kimi araşdırılmağa və öyrənənlər arasında maraqlı doğurmağa başlamışdır. Bu baxımdan, son illərdə dialoqun orijinal təbiətinə daha çox diqqət yetirilir və bu tədqiqat sahəsi dilçilikdə daha çox sosiolinqvistik, psixolinqvistik və süni intellektlə əlaqələndirilir.

Tədrisdə autentik dialoqların istifadəsində təbii mühitin olmasına baxmayaraq, nitq prosesində söylənilən ayrı-ayrı tək cümlələrin işlənilməsində linqvistik sahələr çox az araşdırılmışdır. Buna baxmayaraq, dil öyrənənlərin idraki, emosional və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafında linqvistik bacarıqların formalaşması vacib bir sahədir. Linqvo didaktikada autentik dialoq anlayışı nitqi pozmaq, problemləşdirmək və dekonstruksiya etmək üsulu kimi izah edilir. Xarici dildə kommunikativ bacarıq kimi dialoqun əsas funksiyasını fikir və hisslərin mübadiləsi kimi qeyd edilir.

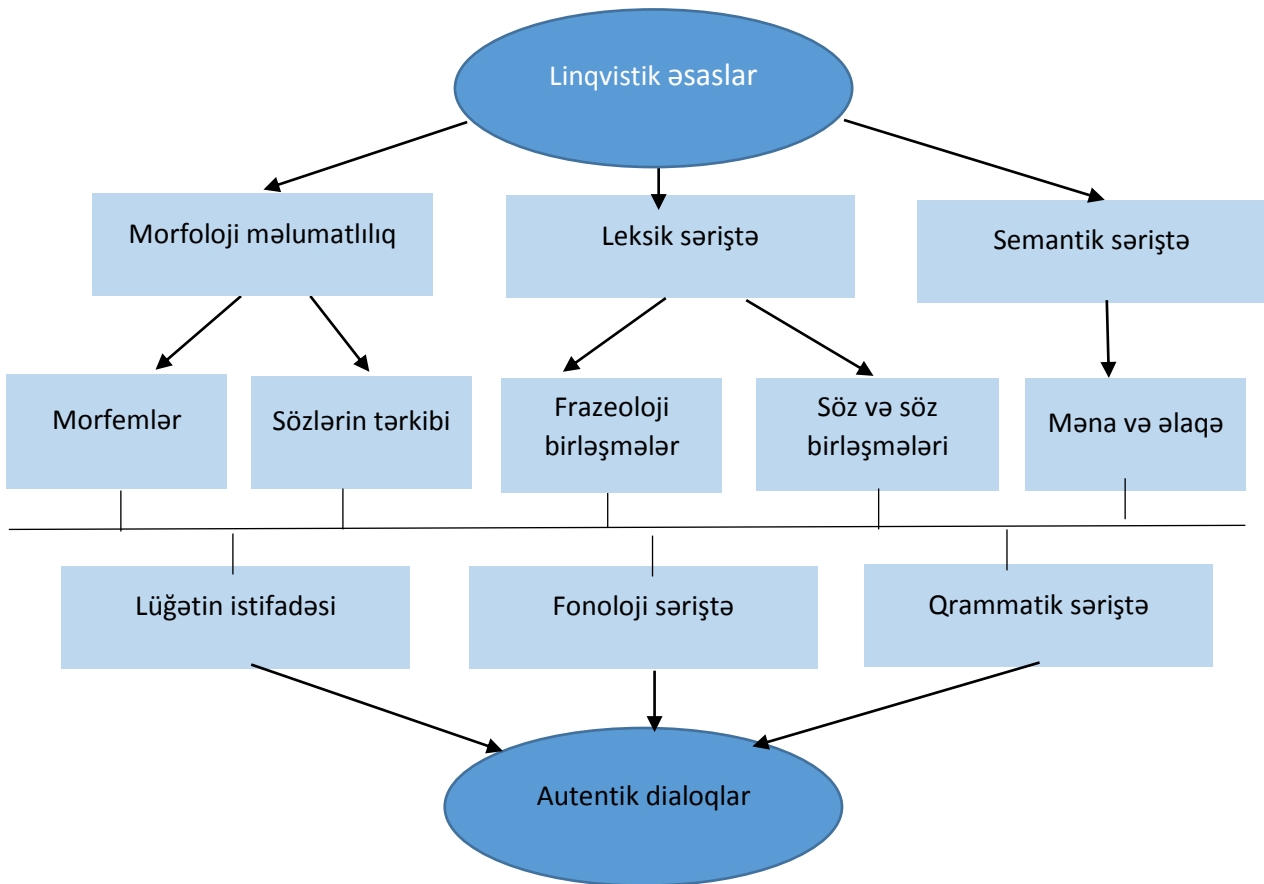
Məlumdur ki, ingilis dilində kommunikasiyanın yaranmasında linqvistik səriştə forma və mənaya əsaslanır və nitq prosesində qrammatikanın ekspressiv şəkildə avtomatlaşdırılmış ifadəsini və leksikoqrafik bacarıqlarını əks etdirir.

Nitq fəaliyyətinin bütün növləri kimi, dialoqlarda dil bacarıqlarının, dildən istifadə qaydalarının mənimsənilməsi əsas şərtədir. Nitq prosesində, xüsusilə də dialoqlarda leksik vahidlərin düzgün işlənməsi, lüğət seçimi, tələffüz qaydalarına uyğun sözlərin ifadə tərzini, dilin morfoloji və sintaktik cəhətlərinin qorunması uyğun dil mühitinin effektiv təcrübədən keçirilməsinə zəmanət verir.

Elə bu baxımdan ingilis dilində kommunikativ səriştənin əldə olunması dildə istifadə olunan morfe və sözlərin tərkib hissələrindən ibarət olan morfoloji məlumatlılığa əsaslanmalıdır. Dialoqda fikir ardıcılığına xidmət edən və mənə əlaqələri yaradan sözlərin, söz birləşmələrinin və frazeoloji nitq vahidlərinin əsasını təşkil edən leksik-semantik səriştənin formalaşması vacib şərtlərdən biridir. Kommunikativ səriştənin ən vacib komponenti hesab edilən linqvistik səriştələrin əldə olunması leksik vahidlərin istifadəsində lüğətin qazanılması və eyni zamanda, qrammatik və fonoloji komponentlərin nəzərə alınmasını zəruri hesab edir (sxem 1). Buradan aydın olur ki, autentik dialoqların istifadəsinin linqvistik əsasları qayda və ya paradigmanın induktiv tanınması, qrammatik izah və intensiv təcrübənin birgə vəhdətini yaradır və kommunikativ səriştənin formalaşmasına imkan yaradır.

Autentik dialoqların istifadəsində linqvistik sahə kimi araşdırılan morfoloji məlumatlılıq daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Morfoloji məlumatlılıq tələbələrin struktur morfemlərin və ya sözlərin funksional tərkib hissələrini tanımağa kömək edir və dialoqda yeni bir dəyişiklik etmək üçün onlarda manipulyasiya etmək qabiliyyətini formalaşdırır (D. İsmayılova, 2001). Tədqiqatlar uzun müddətdir ki, morfoloji şüurda orfoqrafiya və lüğət inkişafının autentik dialoqlarda iştirakçıların bir-birini anlamasına olan müsbət təsirini sübut etmişdir. Bununla belə, bəzi alimlər iddia edirlər ki, orijinal dialoqlarda dil öyrənmənin əksəriyyəti

təbii şəkildə, yəni şüurlu şəkildə səy göstərmədən baş verir və morfoloji şüur tədrisən inkişaf edir, çünki öyrənənlər forma və mənanın mürəkkəb əlaqələrini başa düşürlər.

Sxem 1. Autentik dialoqlarda linqvistik elementlərin rolu

Autentik dialoqlarda *leksik səriştə* lüğət bilikləri üzrə dilin tərkibi, leksik və qrammatik vasitələrin nitqdə istifadə olunması bacarığının qazanılmasını əsas götürür. Leksik səriştəyə dialoq zamanı frazeoloji vahidlər, ayrı-ayrı söz və ifadələrin tematik qrupları və toplu ifadələrin işlədilməsi daxildir. Dialoqların istifadəsində leksik səriştəliliyə dilin lüğət tərkibi, leksik və qrammatik vasitələr, onlardan nitqdə istifadə etmək bacarığı, yəni ayrı-ayrı sözlər və sözlərin tematik qrupları, toplu ifadələr, frazeoloji vahidlər daxildir.

Kommunikativ bacarıqların digər linqvistik komponenti kimi, *semantik səriştə* dialoqlar zamanı dil kontekstində sözlərin mənası, dil vahidləri arasında əlaqələrin qurulması və qrammatik semantikanı, qrammatik vasitələrin və strukturların mənasını, praqmatik semantikanın dərk olunmasını nəzərdə tutur.

a) *Autentik dialoqlarda lüğətin istifadəsi*

D.Ə. İsmayılova, M. Anında, O. Ruiz və C. Nuriya öz araşdırmalarında orijinal dialoqların istifadəsində tələbələrin *lüğət bacarıqları əldə etməsini* real mövzular və söhbətlərlə bağlı olan söz və ifadələrin istifadəsində görürlər. Lüğət bacarığı tələbələrdə söz tanıma, formal bilik və sözün dialoqda funksiyası və məzmunu nəzərə almaqla ardıcıl nitq formalaşdırır.

O. Ruzi (2015) təklif edir ki, dialoqlarda nitqin sintaksisi qeyri-müəyyən olduqda, söhbət zamanı tələbələr fəal iştirakçı olmaq üçün tələb olunan minimum qavramaya malik olmalı və öz lüğət biliklərinə güvənməlidirlər. Tələbələrin xarici və real həyatda baş verənlər haqqında olan söhbətləri orijinal materiallardan istifadə etməklə reallaşa bilər. Tədris və təlim prosesində tələbələrin lüğətdən istifadə bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün istifadə olunan səmərəli autentik materiallar bu fəaliyyətə kömək edir. Bu-

radan aydın olur ki, orijinal materiallar ingilis dilini öyrənmək üçün tələbələrə hədəf dildə daha çox lüğət öyrənməyə həvəsləndirir.

b) *Fonoloji səriştənin qazanılması*

İngilis dilində autentik dialoqların istifadəsində digər linqvistik tələb fonoloji səriştənin mənimsənilməsidir. Buraya ingilis dilində səs sistemini, səs birləşmələrini, fonemlərin artikuliyasiya-akustik xüsusiyyətlərini, melodiya, ritm və intonasiyanı, heca və şifahi vurğunu qavramaq və təkrar şəkildə ifadə etmə bacarıqlarının formalaşması daxildir. Bu məqsədlə tələffüzü inkişaf etdirmək üçün orijinal dilə qulaq asmaq lazımdır. Məsələn, ingilis dilində olan *musiqi parçalarına, audiokitablara, qısametrajlı filmlərə və ya xəbərlərə* qulaq asmaq tövsiyə olunur.

Dialoqlarda qrammatik səriştələr ingilis dilinin orijinallığı baxımından düzgün qurulmuş strukturları ifadələr şəkildə dərk etmək, müəyyən məna yaratmaq üçün istifadə olunur. Hal-hazırda, ingilis dilinin tədrisi metodikası üzrə qrammatikanın tədrisinə dair bir sıra kommunikativ yanaşmalar, deduktiv, induktiv və diferensiallaşdırılmış üsullar daxil edilmişdir. Məlumdur ki, dialoqlar bir diskursiv yanaşmadır və burada dildən istifadə etmək üçün qrammatika müxtəlif funksional linqvistik yanaşmaları əhatə edir və bir çox cəhətdən qarşılıqlı əlaqədə səriştə anlayışı ilə üst-üstə düşür. Məsələn, Maykl Hallideyin təklif etdiyi dialoqlarda sistemli funksional qrammatika bir sistem şəbəkəsi yaradır və semiotik məna resursları seçməklə bir-biri ilə əlaqəli şəkildə məna yaratmaq bacarığına çevrilir. Düzdür, orijinal dialoq quran zaman danışıq dili qrammatik cəhətdən kortəbii xaos kimi görünür və disfluent fenomeninə görə nitqini ardıcıl qurmağa çalışan tərəfə nitq sadəcə qrammatik quruluşa malik bir struktur kimi yox, həm də idrak baxımından məna anlayışına malik bir əlaqə kimi görünür.

Dilçi alim Deyvid Brazilin “*Nitq Qrammatikası*” adlı kitabı (David Brazil's) dildə istifadə olunan eyni kateqoriyaların, strukturların və qaydaların söhbətə daxil olmasını qeyd edir, dialoq zamanı söz və ifadələrin cümlələrdə işlənmə tezliyinin müqayisəsini aşkar edir və bu orijinal dialoqlarda qrammatikanın rolunu müxtəlif işlənmə tezliyi ilə geniş şəkildə izah edir. Orijinal dialoqlarda “*nitqin qrammatikası yoxdur*” nəzəriyyəsinə daha çox əməl etməyə ehtiyac duyulsa da, “*nitq qrammatikasının*” kommunikasiyada necə əks olunmasını düşünməliyik. İngilis dilinin qrammatikası dedikdə, burada müəllif ingilis dilinin yazılı qrammatikası ilə danışıq dilinin qrammatikasını fərqləndirməyi bacarmağı təklif edir. Əlbəttə ki, danışıq icrası zamanı ingilis dilinin danışıq qrammatikasından istifadə olunur. Real söhbətlərdə yazılı dildə olduğu kimi *ön sözlər, modallar, ismi ifadələr və nisbi cümlələrdən* istifadə edilir. Burada müəllif eyni zamanda, qrammatik strukturların işlənmə tezliyinin fərqli olması və qrammatik sistemin istifadəsinin bu tezliklərdən asılı olduğunu görürük.

Bu yanaşmaya uyğun digər tədqiqatlar R. Karter və M. Makarti (Carter, R. and M. McCarthy, 1995) Deyvid Brazilin nitq qrammatikası modelini təsdiqləyərək autentik dialoqlarda “*eyni qrammatika – fərqli istifadə*” nöqtəyi-nəzərindən yeni struktur modelin istifadəsini və nitq qrammatikasının istifadə tezliyini xarakterizə etmişlər. Burada ən əhəmiyyətli cəhət odur ki, nitq qrammatikası orijinal dialoqlarda işlənen qrammatik qaydaların hansı tezliklərlə istifadəsini bilməyə kömək edir, funksional məhdudiyətlərini və təsir baxımından danışıq mühitini reallaşdırır.

Bazil və digər tədqiqatçı alimlərinin nitq qrammatikasında araşdırıb tapdıqları istifadə olunan tezlikləri təqdim edirik:

YDT = yüksək diferensial tezlik; ADT = aşağı diferensial tezlik;

VMS= virtuallaşmış nitq

- YTF – *Yüksək Diferensial Tezlik*, danışıq zamanı yüksək fərqlilik nümayiş etdirilir. Bu tip tezlik akademik yazı, bədii ədəbiyyat, kitablar və digər sənədlərdə olan qrammatik üslubu təqdim edir;
- VRT – *Virtual Məhdudlaşan Tezlik* - bədii dialoqda olduğu kimi nitq və ya yazılı təsvirlər və ya nitqin təqlidləri ilə məhdudlaşır;
- ADT – *Aşağı Diferensial Tezlik*, real söhbətlərdə ziddiyyətli məqsədlər üçün istifadə olunur. Burada yazılı qrammatika ilə müqayisədə nəzərə çarpacaq dərəcədə az rast gəlinən xüsusiyyətlər nəzərə alınır.

Cədvəl 2. Danışq qrammatikasının işlənmə tezliyi

Cədvəldən görüldüyü kimi, danışq qrammatikası diferensial tezliyə görə fərqli şəkildə istifadə olunur (cədvəl 2). Tədqiqatçı alimlər R. Karter və M. Makarti nitq qrammatikasını orijinal söhbətlərdə təmsil edən yeddi funksional başlığını təqdim edirlər:

- 1) Kontekstual paylaşmada olan dialoq;
- 2) qrammatikanın çox işlənməməsi;
- 3) şəxsi fikirlərin ifadəliliyi;
- 4) interaktiv dialoq;
- 5) real vaxt məhdudiyyətlərinin nümayişi;
- 6) məhdud ixtisarların olması;
- 7) xalq dili diapazonunun işlədilməsi

1. Orijinal dialoq ümumi kontekstdə baş verir	
YDT	• Şəxsi əvəzliliklər; • Ön ellipslər (e.g. <i>Doesn't matter; Feeling okay? B: Oh girdler</i>) • Müstəqil sintaktik vahidlər arasındaüzrə olan ellipslər <i>A: there's this effort, to take her from the school somewhere.</i> <i>B: Why?</i> <i>A: Because he and Kate aren't married</i> • Əlavələr (<i>Okay, Yes, sorry, alright, mm, huh</i>) • Bir-birinə bağlı olmayan nitq: <i>A: Oh just easy to say um</i> <i>B: What? Go by foot?</i> <i>A: Ya, go by foot.</i> <i>B: Hmm. It takes about ....</i> <i>A: Ya, Alwright! about two blocks</i>
ADF	Əvəzedici əvəzliliklər fel tərəfdarı ifadəsi kimi
2. Söhbət mənanın təfərrüatlarından və dəqiqləşdirilməsindən yayınır	
YDT	-Aşağı leksik sıxlığı olan sözlər (<i>məzmununa aid sözlərin sayı ÷ ümumi sayı</i>) Çox aşağı orta ifadə uzunluğu (<i>akademik yazı ifadələrinin təxminən üçdə biri</i>)
VMT	-Ümumi baryerlər (<i>That was sort of a special deal; Kind of a touchy subject</i>)
3. İnteraktiv dialoqlarda istifadə olunan strukturlar	
YDT	-Birinci və ikinci şəxs əvəzlilikləri -Periferik zərflər (<i>Any case, anyway, I wonder; I guess</i>) -Səslər -Suallar və əmr formaları (ayırıcı və discantktiv suallar, əlaqəsiz suallar) <i>Why not? Really? What if?</i> -Mənfi fikir və ya inkarlıq (<i>but</i>)
VMT	• Diqqət siqnalları, cavab formaları, salamlamalar, arxa kanallar, cavab vericiləri, diskurs markerləri(<i>hi, hey, bub, yeah, uh, bye</i>)
4. Söhbət şəxsi nəzakəti, emosiyaları və münasibəti ifadə edir	
YDT	– Nəzakətli müraciətlər və dolayı istəklər (<i>Please, sorry, Thank you, Would you..., Could you..., Let's...</i>) – Səslərlə tanışlıq: <i>Guys! Dad! Mum!</i>
5. Vaxtında baş verən dialoq	
YDT	– Morfoloji azaltma (daralma, klitika, afezlər) <i>don't, he's, cos</i>
VMT	– Normal disfluent (<i>tərəddüd pauzaları, tərəddüd doldurucuları, təkrarlar, geri çəkilmə</i>) – Sintaktik azaltma (köməkçi fellərin buraxılması) – <i>I gonna, I wanna, you better ...</i>
6. Məhdud və təkrarlanan repertuara malik söhbətlər	
YDT	Söhbətin daha çox qurulmuş lokasiyaları və ya leksik dəstələri var <i>Let me have a..., You know what....</i>
7. Dialoq zamanı xalq dilinin ifadə diapazonundan istifadə edir	
VMT	-Morfoloji (<i>throwed, ain't, innit? yous, y'all</i>) -Morfosintaksis (<i>I bet they're wearing them boots</i>) -Sintaksis (<i>She ain't never given me no problems.</i>)

Beləliklə, nümunələrdən görüldüyü kimi, autentik dialoqların istifadəsində ingilis linqvistik əsaslarında qrammatik qaydalar şifahi dil üçün ümumi olan forması müəyyən məhdudiyət və ixtisarla uyğunlaşdırılır. Buradan aydın olur ki, orijinal söhbətlərin xüsusi qrammatikası var.

Problemin aktuallığı. İngilis dilində adekvat hesab edilən autentik dialoqların kommunikativ yarılaşmada və orijinal dil mühitinin yaranmasında linqvistik xüsusiyyətlərin təsiri yolları araşdırılmışdır.

Problemin elmi yeniliyi. Orijinal kommunikativ mühitin yaradılmasına autentik dialoqlardan istifadə etməklə ingilis dilində kommunikativ sərişələrin formalaşması səmərəliliyini təmin edən linqvistik təhlili aydınlaşdırılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Problemin praktiki əhəmiyyəti ingilis dilinin tədrisində kommunikativ sərişələrin qazanılması üzrə autentik dialoqlardan istifadə etmək imkanı yaradan didaktik materiallar hazırlanmasıdır.

Ədəbiyyat:

1. Brazil, D. (1995). A grammar of speech. Oxford University Press, Oxford.
2. Carter, R. and M. McCarthy. (1995). Grammar and the spoken language. Applied Linguistics 16(2): pp. 141-158.
3. Hidayati., & Pratiwi, L. A. S. (2016). The use of authentic material in teaching vocabulary: An experimental study the first grader of SMAN 1 Batukliang in the academic year 2015/2016. pp. 71-79. Retrieved from: journal.ummat.ac.id.
4. Kieffer, M. J., & Lesaux, N. K. (2010). Morphing into adolescents: Active word learning for English-Language Learners and their classmates in middle school. Journal of Adolescent & Adult Literacy, 54(1), 47-56.
5. Ruiz, C. O. (2015). The implementation of authentic material for teaching vocabulary in an EFL context. Universidad Tecnológica DePereira
6. Исмаилова, Д.А. Методика обучения диалогической речи современного английского языка на начальных курсах языковых вузов. – Баку: Мутарджим, – 2002, – 248 с.
7. İsmayılova, D.Ə. Everyday Dialogues. – Bakı: Mütərcim, – 2001, – 167 s.

E-mail: nermin.iskenderova.92@gmail.com

Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. D. İsmayılova*
ped.ü.fəls.dok. F. Hüseynova

Redaksiyaya daxil olub: 11.05.2022.